

2019-070

Archeologienota Antwerpen Korte Nieuwstraat 18-20-22

Programma van Maatregelen

Bert ACKE en Maarten BRACKE

13-6-2019

1. Gemotiveerd advies

De archeologienota kadert in het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013. Naar aanleiding van een geplande aanvraag voor een omgevingsvergunning voor het stedenbouwkundige handelingen te Antwerpen Korte Nieuwstraat 18-20-22 (provincie Antwerpen), gelegen binnen woongebied en binnen een archeologische zone, en waarbij de totale oppervlakte van de betrokken percelen 300m² of meer bedraagt en de bodemingreep 100m² of meer bedraagt, dient de initiatiefnemer een archeologienota toe te voegen aan de vergunningsaanvraag. De archeologienota dient opgemaakt te worden onder supervisie van een erkend archeoloog.

Het totale plangebied is 951m² groot en kent een onregelmatige, langgerekte noord-zuid vorm. In het noorden grenst het plangebied aan de Korte Nieuwstraat, in het zuiden aan de Vleminckstraat. Langs beide straten is het terrein bebouwd, en ertussen ligt een binnenplaats die bereikbaar is via de Korte Nieuwstraat. De binnenplaats wordt ten oosten en ten westen geflankeerd door een aantal kleine 'huisjes'. Deze huisjes, gekend als Korte Nieuwstraat 18, vormen samen met de binnenplaats het voormalige Sint-Annagodshuis, de bijhorende Sint-Annakapel is gelegen in de Korte Nieuwstraat 22. In de westelijke huisjes van het godshuis is een restaurant ondergebracht; in de oostelijke huisjes – die niet behoren tot het plangebied – is een groepspraktijk van huisartsen gevestigd. Ten westen grenzend aan de kapel is pand Korte Nieuwstraat 20 gelegen, waarin zich de smalle doorgang (max. 1,25m breed) bevindt naar de achtergelegen binnenplaats en huisjes. Deze doorgang is overbouwd door woning nr. 20. De binnenplaats is momenteel bijna volledig verhard met tegels, maar dat is een tamelijk recente creatie, voorheen was dit meer een tuin. Op de binnenplaats bevinden zich 2 gietijzeren lantaarnpalen, tegen de achtergevel van de kapel is een waterpomp met afdakje aanwezig. In de woningen Vleminckstraat 5-7-9 is een winkel ondergebracht. Ten zuidoosten van de binnenplaats zijn sanitaire voorzieningen aanwezig zijn en een overdekte koer die gebruikt wordt voor opslag.

Het plangebied is gelegen binnen een bijzondere interessante zone, net ten oosten van de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal. Het terrein werd sinds begin 13de eeuw opgenomen binnen de stadsomwalling. Of er op dat moment reeds bebouwing aanwezig was op de site, is niet duidelijk. Wel werd in 1400 de Sint-Annakapel en het bijhorende Sint-Annagodshuis gebouwd. Het godshuis bestond op dat momenten vermoedelijk reeds uit enkele huizen gegroepeerd rond een binnenplaats. De kans is niet onbestaande dat het godshuis in de configuratie van vandaag teruggaat op de 15de-eeuwse toestand. In ieder geval is de indeling kapel – binnenplaats – aangrenzende huisjes – doorgang vanaf de Korte Nieuwstraat in de laatste eeuwen niet gewijzigd. De Korte Nieuwstraat heeft minstens een 14de-eeuwse oorsprong, het grotere bouwblok waarin het plangebied is gelegen, gaat afgaande op de cartografische bronnen minstens terug tot de 16de eeuw. Er gebeurde in dit bouwblok tot op heden nog maar 1 archeologisch onderzoek, waarbij o.a. de restanten van een woning uit de 13de eeuw werden aangetroffen. De andere archeologische onderzoeken in de nabijheid zijn minder relevant voor het plangebied; wel getuigen ze van het rijke middeleeuwse verleden van de stad dat weerspiegeld wordt in diverse archeologische sites met sporen van bewoning, religie, ambachten,... Verspreid bevonden zich ook enkele sites uit de Romeinse periode. Afgaande op de historische en archeologische situering kan aan het plangebied een hoge

archeologische verwachting gegeven worden voor sites uit de middeleeuwen en de nieuwe tijd. Er moet rekening gehouden worden met een complexe stratigrafie.

De werken kaderen in de uitbreiding van de gelijkvloerse winkelruimte van de winkel gelegen aan de Vleminckstraat en de verbouwing van de Sint-Annakapel en het Sint-Annagodshuis. Belangrijk om aan te halen is dat in de bestaande gebouwen enkel bovengrondse werken gebeuren. De bodemingrepen die horen bij de bouwwerken situeren zich op de binnenplaats, op de overdekte koer en in de doorgang vanuit de Korte Nieuwstraat naar de binnenplaats.

- Binnenplaats (144,10m²): de tegels worden verwijderd, er wordt afgegraven tot 30cm onder het huidige maaiveld en vervolgens wordt nieuwe stabilisatie en een verharding in kasseistenen en siergrind gelegd. Ook wordt in het noordelijke deel een nieuwe rioleringsbuis gelegd tussen 30 en 60cm onder het huidige maaiveld.
- Overdekte koer (39,64m², Korte Nieuwstraat 18/3): de bestaande betonnen vloerplaat wordt uitbroken en er wordt een nieuwe verharding aangelegd.
- Doorgang (15,30m²): er wordt een vorstrand uitgegraven tot op 80cm onder het huidige maaiveld.

De werken hebben voornamelijk een impact in de binnenplaats. Op de overdekte koer wordt niet dieper gegraven dan de bestaande verstoring veroorzaakt door de betonnen vloerplaat. De vorstrand in de doorgang wordt in een smalle sleuf langsheen de naastliggende funderingen aangelegd, de uitgraving hiervoor is beperkt in oppervlakte.

Hoewel de werken beperkt zijn in oppervlakte en in diepte, moet rekening gehouden worden met de hoge archeologische verwachting van het plangebied en de ongekenne diepte waarop een eerste archeologisch niveau zich kan manifesteren. In dergelijke stadscontexten kan een eerste relevant archeologisch niveau zich soms heel ondiep onder het huidige loopniveau bevinden. In de binnenplaats bevinden zich tegels, deze zijn van recente oorsprong. Deze binnenplaats was zover kan nagegaan worden steeds een open ruimte, wat maakt dat er hier vermoedelijk weinig bodemverstoring heeft plaatsgevonden. De gebouwen rond deze binnenplaats gaan terug tot het jaar 1400, de Korte Nieuwstraat minstens tot de 14de eeuw, en het plangebied bevond zich sinds begin 13de eeuw intra muros. De site en de omgeving kennen dus een zeer lange bewoningsgeschiedenis, wat kan resulteren in een rijk archeologisch bodemarchief. De kans dat er bij de geplande werken op de binnenplaats een verstoring zal optreden van dit bodemarchief, is niet onbestaande. Omdat op basis van enkel het bureauonderzoek de aan- of afwezigheid van een archeologische site, en de aard en bewaringstoestand ervan, niet precies kan aangetoond worden, is een verder vooronderzoek noodzakelijk. Dit verder vooronderzoek kan relevante kennisvermeerdering genereren voor de ontwikkeling van de site en het bouwblok waartoe het sinds lang behoort, en waar tot op heden nog maar één archeologisch onderzoek plaatsvond. Dit verder vooronderzoek beperkt zich enkel tot de binnenplaats en dient in uitgesteld traject te gebeuren, aangezien de site momenteel nog in gebruik is.

Gezien de ligging in een stadscontext, waarbij een complexe stratigrafie verwacht wordt, met het voorkomen van puinpakketten, funderingen, vloeren,... in de bodem, is het uitvoeren van een verder vooronderzoek met ingreep in de bodem door middel van proefputten en -sleuven, de enige

relevante onderzoeksmethode om deze site te onderzoeken. Het sleuvenplan, de richtlijnen en onderzoeksvragen worden hieronder behandeld.

2. Administratieve gegevens en afbakening

Locatiegegevens: provincie Antwerpen, stad Antwerpen, Korte Nieuwstraat 18-20-22

Lambertcoördinaten: X: 152427 en Y: 212278; X: 152434 en Y: 212215

Kadastergegevens: Antwerpen, afdeling 3, sectie C, percelen 2354B, 2361G, 2378, 2379A, 2382, 2387A, 2388A

Oppervlakte plangebied: 951m²

Het vooronderzoek beperkt zich tot de zone van de binnenplaats. Deze zone van ca. 144,10m² wordt onderzocht door middel van enkele proefputten, die verspreid in deze zone worden aangelegd.

Figuur 1 Aanduiding van het plangebied op het kadasterplan (bron: geopunt.be).

3. Vraagstelling

Het doel van de onderzoeken is het achterhalen of er op het terrein één of meerdere archeologische sites aanwezig zijn, hoe de stratigrafie in elkaar zit, en te bepalen welke maatregelen dienen te worden genomen voorafgaand aan de verdere ontwikkeling van het projectgebied. Daarnaast kan ook de verstoringsgraad in kaart gebracht worden. Hieronder worden enkele specifieke, niet limitatieve, onderzoeksvragen weergegeven.

- Zijn er archeologische sporen aanwezig? Welke spoorcategorieën komen voor?
- Wat is de bewaringstoestand van de aangetroffen sporen?
- Maken de sporen deel uit van één of meerdere structuren en behoren ze tot één of meerdere periodes?
- Hoeveel archeologische niveaus zijn te onderscheiden, en op welke diepte bevinden deze zich?
- Zijn er oudere loopniveaus, al dan niet verhard, te onderscheiden?
- Kan uit de onderzoeksresultaten afgeleid worden dat de binnenplaats steeds deze functie had, of zijn er aanwijzingen voor andere functies in het verleden (bvb. bewoning/bebouwing/ambachtelijke activiteiten/...)?
- Kan een archeologische site uitgesloten worden?
- Wat is de graad van verstoring binnen het plangebied?
- Dient er in het kader van de geplande werken verder archeologisch onderzoek te gebeuren?
- Is behoud in situ mogelijk?

Optioneel (door de beperkte uitgravingsdiepte van de werkputten zullen er vermoedelijk geen middeleeuwse niveaus aangesneden worden):

- Kunnen er uitspraken gedaan worden over de evolutie van het plangebied? Van wanneer dateren de oudste bewoningssporen? Zijn er archeologische sporen aanwezig die te koppelen zijn aan de volmiddeleeuwse stadsontwikkeling in dit stadsdeel?
- Wat is de relatie tussen de archeologische sporen en het landschap?

4. Plan van aanpak (onderzoeksstrategie, -methode en –technieken)

Uit het verslag van resultaten kwam naar voor dat verder vooronderzoek met ingreep in de bodem door middel van proefputten en -sleuven, gezien de ligging van het plangebied in een stedelijke context met een complexe verticale stratigrafie, de meest aangewezen methode is om het plangebied te onderzoeken. De afbakening van het onderzoeksgebied is te vinden op de boven- en onderstaande figuren. De voorziene onderzoeksmethode moet niet uitgevoerd worden indien de geplande werken alsnog niet zullen plaatsvinden.

Zowel het veldwerk als de verwerking en rapportage van de hieronder beschreven methode dienen te voldoen aan de methodiek zoals beschreven in de Code van Goede Praktijk. Specifiek wordt verwezen naar hoofdstukken 8.6.1 en 8.6.3 van de *Code van Goede Praktijk voor de uitvoering van en rapportering over archeologisch vooronderzoek en archeologische opgravingen en het gebruik van metaaldetectoren (versie 4.0)*. Het onderzoeksdoel is succesvol bereikt indien de vraagstelling gefundeerd kan beantwoord worden.

- Randvoorwaarden
 - ➔ Het onderzoek vindt plaats op een beperkt toegankelijk locatie. De uitvoerder van het verder vooronderzoek is zich ervan bewust dat het terrein niet betreden kan worden met grote graafmachines, en vermoedelijk volledig manueel dient te worden uitgevoerd.
 - ➔ Gezien de beperkte diepte van de geplande werken, zullen deze de natuurlijke ondergrond in stratigrafisch primaire positie niet verstoren. De proefputten worden in dat geval ook niet uitgegraven tot op deze natuurlijke ondergrond, omdat het behoud in situ primeert. In regel wordt van proefputten de volledige stratigrafische sequentie onderzocht, maar de kans is zeer reëel dat dat voor dit onderzoek niet opportuun is. Het behoud in situ van de onderste archeologische niveaus op deze plek met hoog archeologisch potentieel is in dat geval belangrijker dan het onderzoeken van een volledig stratigrafische sequentie.
 - ➔ De diepte van de werkputten wordt beperkt tot 30cm onder de geplande verstoringsdiepte. Deze 30cm wordt algemeen als voldoende buffer aanschouwd bij dergelijke werken.
 - ➔ Gezien bij het onderzoek waarschijnlijk niet tot op de natuurlijke ondergrond in stratigrafisch primaire positie kan onderzocht worden, bestaat de kans dat niet alle onderzoeksvragen kunnen beantwoord worden.

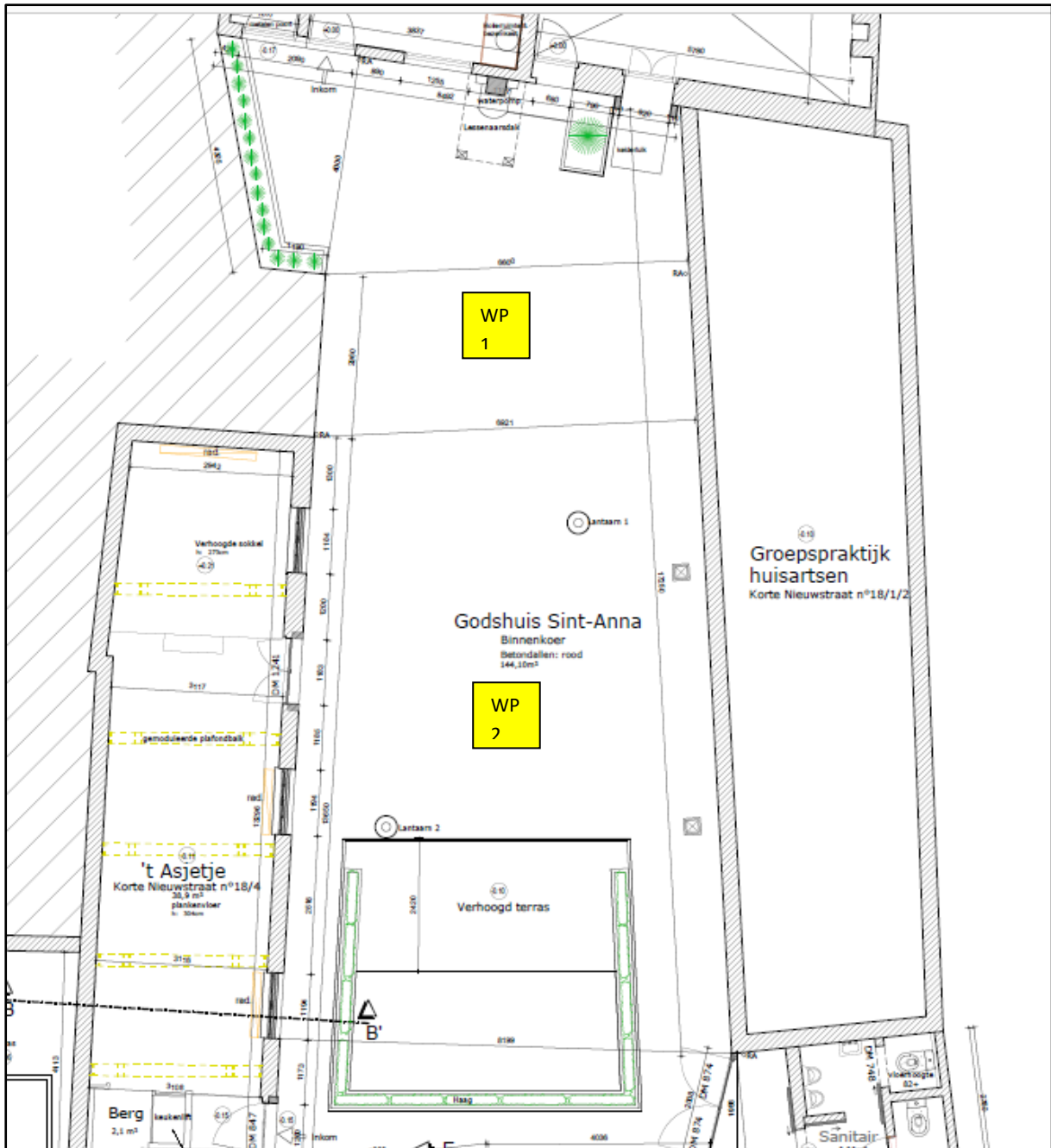
Er worden 2 proefputten aangelegd en onderzocht:

- Werkput 1:
 - ➔ 2 bij 2m, in het noordelijke deel van de binnenplaats.
 - ➔ De geplande werken gaan op deze plek ca. 30cm diep, de put wordt dus uitgegraven tot maximaal 60cm diep (buffer van 30cm). Op deze plek zal ook een riolering aangelegd worden, tot op 60cm diep. Deze wordt echter in een zeer smalle sleuf aangelegd (max. 20cm), waardoor het niet nodig geacht wordt om enkel voor dit sleufje een extra buffer van 30cm aan te houden.
 - ➔ De werkput wordt aangelegd tot op het eerste archeologische niveau. Indien dit hoger ligt dan 60cm onder maaiveld, dan wordt plaatselijk gepeild naar de

stratigrafie tot op een diepte van 60cm onder maaiveld. Indien dit lager ligt dan 60cm onder maaiveld, dan wordt de diepte van deze werkput beperkt tot 60cm onder maaiveld.

- Werkput 2:
 - ➔ 2 bij 2m, in het zuidelijke deel van de binnenplaats.
 - ➔ De geplande werken gaan op deze plek ca. 30cm diep, de put wordt dus uitgegraven tot maximaal 60cm diep (buffer van 30cm).
 - ➔ De werkput wordt aangelegd tot op het eerste archeologische niveau. Indien dit hoger ligt dan 60cm onder maaiveld, dan wordt plaatselijk gepeild naar de stratigrafie tot op een diepte van 60cm onder maaiveld. Indien dit lager ligt dan 60cm onder maaiveld, dan wordt de diepte van deze werkput beperkt tot 60cm onder maaiveld.

Indien de onderzoeksvragen op basis van bovenstaande werkputtenplan niet afdoende kunnen beantwoord worden, dan kan de uitvoerende erkende archeoloog er tijdens het veldonderzoek voor opteren om extra proefputten of proefsleuven aan te leggen, of de bestaande werkputten uit te breiden, om beter inzicht te krijgen in de aard van de aangetroffen archeologische sporen. De werkputten worden na het onderzoek terug gedicht. Eventuele sporen worden afgedekt met geotextiel, waarboven een pakket van 20cm dik aanvulzand wordt gelegd, zodat bij latere uitgravingen duidelijk wordt dat men het archeologische niveau nadert. Er wordt in totaal 8m² onderzocht, ofwel 5,55% van de te onderzoeken zone (144,10m²). Gezien de spreiding van de werkputten wordt dit als voldoende ervaren om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden en een correcte inschatting te maken van het archeologisch potentieel van het plangebied. In de proefputten gebeurt de verdieping naar een volgend vlak gebeurt pas als het bovenliggende vlak geregistreerd en onderzocht werd. Bij de verdieping naar de volgende vlakken wordt zoveel mogelijk getracht om muur- en vloerresten ouder dan de 19de eeuw te behouden. Op die manier kunnen ze bij een eventueel verder onderzoek in een groter geheel geplaatst worden.

Figuur 2 Indicatief werkputtenplan, geprojecteerd op het plan bestaande toestand (bron: initiatiefnemer).

- Bedenkingen

Ondanks de beperkte verstoringsdiepte, wordt een verder vooronderzoek wel degelijk als zinvol beschouwd. Stads kernonderzoek in diverse Vlaamse steden heeft reeds meerdere malen aangetoond dat er binnen middeleeuwse bewoningskernen soms oude archeologische sporen vlak onder het huidige maaiveld aanwezig zijn. Bovendien is de onderzoekslocatie reeds zeer lang in gebruik als open ruimte, waardoor de kans op verstoringen klein is, en de kans op een goede bewaring van archeologische sporen groot. In het bouwblok waartoe de site behoort, vond tot op heden nauwelijks archeologisch onderzoek plaats, waardoor niet kan ingeschat worden op welke diepte een eerste archeologisch niveau kan verwacht worden. De kans dat dit zich bevindt vlak onder de stabilisélaag van de huidige tegels van de binnenplaats, is niet onbestaande. Ook indien er binnen de beperkte diepte van de proefputten geen archeologische sporen worden aangetroffen, kan het onderzoek als zinvol beschouwd worden: mocht het vooronderzoek aantonen dat er onder de tegelvloer een recent ophogingspakket aanwezig is, dan is dat kenniswinst die kan helpen in de archeologische advisering van toekomstige gelijkaardige ondiepe ingrepen in de omgeving. Om die reden en wegens de hoge archeologische waarde van het plangebied is het op dit moment ook te vroeg om – zonder verder vooronderzoek – dit terrein vrij te geven.

De mogelijkheden om direct over te gaan naar een werfbegeleiding of opgraving – zonder verder vooronderzoek – werden eveneens afgewogen, maar op basis van de criteria vermeld in de Code van Goede Praktijk versie 4.0 kunnen deze onderzoeksmethodes op basis van enkel deze bureaustudie niet voldoende gemotiveerd worden.

5. Gewenste competenties

Het team moet bestaan uit minstens 2 archeologen waarbij minstens één van de archeologen ten minste 220 werkdagen veldervaring heeft met onderzoek van sites met complexe stratigrafie in stadskern. Beide archeologen hebben minstens 20 werkdagen veldervaring met prospectieonderzoek in stedelijke context. Minstens 1 van de archeologen heeft een gedegen kennis van (post)middeleeuws aardewerk.

6. Voorziene afwijkingen ten aanzien van de Code van Goede Praktijk

Zie randvoorwaarden vermeld bij het plan van aanpak.